

MINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING

VLAAMS MINISTER VAN BUITENLANDS BELEID EN ONROEREND ERFGOED

MEDEDELING AAN DE VLAAMSE REGERING

Betreft: project herdenking 100 jaar Groote Oorlog (2014-18) – Vlaams actieplan – verslaggeving

1. Achtergrond

Op 17 februari 2012 heeft de Vlaamse regering nota genomen van het Vlaams actieplan met betrekking tot de herdenking 100 jaar Groote Oorlog (2014-18) (VR 2012 1702 MED.0075/1 en MED.0075/2). Op 23 november 2012 (VR 2012 2311 MED.0523/1), op 29 november 2013 (VR 2013 2911 MED.0640/1BIS), op 7 november 2014 (VR 2014 0711 MED.0429/1 en 0429/2) en op 11 december 2015 (VR 2015 1112 MED.0552/1 en 0552/2) nam de Vlaamse Regering nota van de geactualiseerde versies van het actieplan.

Dit plan is een bundeling van verschillende actiepunten die een bijdrage vormen tot de realisatie van het herdenkingsproject. Het Vlaams actieplan is ingedeeld in de volgende rubrieken:

- Algemeen (A)
- Buitenlands Beleid (BB)
- Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM)
- Communicatie (COM)
- Economie, Wetenschap en Innovatie (EWI)
- Federaal, Gemeenschappen en Gewesten (FFG)
- Leefmilieu, Natuur en Energie (LNE)
- Landbouw en Visserij (LV)
- Mobiliteit en Openbare werken (MOW)
- Onderwijs en Vorming (OV)
- Ruimtelijke ordening, Woonbeleid en Onroerend erfgoed (RWO)
- Toerisme (TOE)

Bij elk actiepunt hoort een fiche met meer informatie en uitleg over de concrete invulling. In de fiches staat informatie over de initiatiefnemers, de actoren en de timing van de actiepunten, met uitleg over de historiek en de stand van zaken van de verschillende projecten. Op die manier bevat het actieplan actuele informatie en is het geschikt als monitoringinstrument voor de verschillende projecten.

De actualisering is tot stand gekomen na schriftelijke input van de leden van de centrale projectgroep 100 jaar Grote Oorlog. Aan de leden werd gevraagd om de beschikbare informatie aan te passen en te actualiseren.

De mededeling aan de Vlaamse Regering van 23 juli 2010 (VR 2010 2307 MED.0403) legt het takenpakket van het **projectsecretariaat** vast. Dat vertaalt zich in verschillende acties. Veel van die taken worden doorlopend ingevuld en blijven dus een belangrijk aandachtspunt voor de werking van het projectsecretariaat:

- aansturen van de centrale projectgroep;
- inventariseren van de internationale herdenkingsplechtigheden, investeringsplannen en andere WO I-initiatieven in binnen- en buitenland;
- formuleren van concrete voorstellen voor de organisatie van internationale herdenkingsmomenten in Vlaanderen;
- opbouwen van een netwerk van actoren en partners in binnen- en buitenland.
- detecteren van stakeholders;
- voortgangsbewaking van het project;
- communiceren over de voortgang van het project;
- correct doorverwijzen en aftoetsen van projectvoorstellen die in het kader van het herdenkingsproject via de reguliere subsidiekanalen kunnen worden gefinancierd;
- ...

De **centrale projectgroep** is het coördinatie- en informatie-uitwisselingsplatform van het project, voor de activiteiten die door de verschillende geledingen van de Vlaamse overheid (departementen en agentschappen) in het kader van het herdenkingsproject worden ontwikkeld en fungeert als adviesorgaan voor de Vlaamse Regering.

De centrale projectgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid en wordt voorgezeten door de secretaris-generaal van het Departement Buitenlandse Zaken.

De beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid die niet direct gevat worden door het herdenkingsproject, hebben een contactpersoon aangeduid, zodat ze betrokken worden bij en geïnformeerd worden over het WO I-project.

De taken voor de centrale projectgroep betreffen vooral de doorlopende acties, zoals beschreven in het actieplan:

- melden van gesubsidieerde projecten in het kader van de WO I-herdenking aan het projectsecretariaat, om zo te komen tot een inventarisering van alle projecten en activiteiten die door de departementen en agentschappen van de Vlaamse overheid worden betoelaagd in het kader van het herdenkingsproject;
- aanvullen van het Vlaams actieplan met nieuwe actiepunten uit de verschillende beleidsdomeinen en de actualisering van de bijhorende fiches;
- aanleveren van relevante informatie uit de verschillende beleidsvelden en sectoren aan het projectsecretariaat in het raam van de uitbouw van een netwerk van relevante actoren op het terrein;
- systematisch aftoetsen van de initiatieven in het beleidsdomein met het projectsecretariaat zodat het overzicht te allen tijde bewaard blijft;
- de projecten en initiatieven kaderen in de algemene visie en doelstellingen van het herdenkingsproject;
- communiceren rond het herdenkingsproject vanuit de verschillende betrokken beleidsdomeinen.

2. Rapportering

a. Algemeen

Het regeerakkoord 2014-2019 bevestigt het herdenkingsproject 100 jaar Groote Oorlog. Met het kabinet van minister-president Geert Bourgeois - tevens coördinerend minister - heeft het projectsecretariaat afgesproken dat de rapportering rond het actieplan 100 jaar Groote Oorlog (2014-18) voortaan op jaarlijkse basis zal gebeuren.

Het projectsecretariaat heeft als taak om een overzicht bij te houden van de initiatieven van de internationale actoren. Zo werd er per prioritaire partner een fiche opgemaakt met de volgende gegevens: algemene informatie met betrekking tot WO I, voorgaanden, relevante contactpersonen en adressen, dossiers en links.

Op 26 juni 2016 organiseerde het projectsecretariaat een algemene bevraging, bij wijze van tussentijdse evaluatie, over de werking van het project 100 jaar Groote Oorlog met een inhoudelijke analyse, over de doelstellingen en de samenwerking binnen het project.

De bijdragen werden verwerkt in een rapport dat op de vergadering van de centrale projectgroep van 29 september 2016 werd voorgesteld en besproken.

Zoals blijkt uit de antwoorden van de verschillende entiteiten, zijn de algemene conclusies met betrekking tot het project 100 jaar Groote Oorlog gelijkaardig en positief. Positieve punten zijn duidelijk de grote (internationale) aandacht en zichtbaarheid voor het thema en de boodschap. Aandachtspunten voor de komende jaren zijn het tegengaan van de eventuele herdenkingsmoeheid en toekomstgericht werken aan de periode na 2018.

Wat betreft de doelstellingen is het duidelijk dat er bij de entiteiten momenteel geen nood is om die te wijzigingen of aan te vullen. De entiteiten werken rond de doelstellingen zoals ze zijn opgenomen in het Vlaams actieplan, dat jaarlijks wordt geactualiseerd. Veel projecten zijn immers al lopende of afgerond.

De samenwerking met het projectsecretariaat wordt als goed beoordeeld.

De informatiedoorstroming is een werkpunt. Hoewel volgens sommigen de samenwerking intenser had gekund, oordeelt men niet dat de (overleg)structuren moeten worden aangepast. Er wordt wel gevraagd om op operationeel vlak, rond concrete dossiers, nog gericht en intensiever samen te werken tijdens de resterende herdenkingsjaren.

Op basis van de bevraging, de analyse van de beleidsnota's 2014-2019, de beleidsbrieven 2015-2016 en 2016-2017 en de activiteiten en planning van de Algemeen Afgevaardigden van de Vlaamse Regering heeft het projectsecretariaat een projectplan opgesteld voor de resterende jaren, met nadruk op 2017. Dat projectplan bevat de kalender van de geplande WO I-activiteiten (bijlage 2)

Het projectsecretariaat staat eveneens in voor de financiële afhandeling van WO I-dossiers.

In 2014 ging het departement een samenwerking aan met de vzw Scriptie voor de organisatie van een Scriptieprijs 100 jaar Groote Oorlog. Met die prijs zullen gedurende vijf jaar (2014-2018) bachelor- en masterproeven over Wereldoorlog I in kaart worden gebracht en bekroond. Voor het project werd een specifieke website ontworpen, <http://www.scriptieprijs2014-18.be>. Voor de eerste editie (2014 en 2015) van de scriptieprijs werden 37 inzendingen ontvangen rond uiteenlopende thema's.

De jury reikte op 4 februari 2016 de eerste Scriptieprijs 100 jaar Groote Oorlog uit aan Julie Devlieghere voor haar werk *Rien de plus immoralisant que la Guerre,? Een analyse van het fenomeen diefstal in het arrondissement Mechelen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Met die scriptie behaalde zij in 2015 haar masterdiploma in de geschiedenis aan de Universiteit van Gent.

Daarnaast ondersteunde het departement de Nederlandse Stichting De jazz van het bankroet voor de aanmaak van een historische documentaire over de Belgische vluchtelingen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. In samenwerking met het Vlaams-Nederlands Huis deBuren vond de première in Vlaanderen plaats op 20 april 2016 in Brussel.

Tijdens de editie 2016 van de Gentse Floraliën werd op thematische wijze aandacht besteed aan de herdenking van 100 jaar Groote Oorlog. In samenwerking met het departement Landbouw en Visserij ondersteunde het Departement Buitenlandse Zaken de aanleg van een herdenkingstuin. Het thema van de tuin, *De kracht van groen in donkere tijden*, nodigde de bezoekers uit om na te denken over oorlog en leed en over de meerwaarde van een groene omgeving bij de verwerking van een trauma. In dat kader werd een bijzonder evenement georganiseerd op 30 april 2016, dat onder meer werd bijgewoond door de president van Catalaanse regering, Carles Puigdemont.

In 2016 verleende het departement een subsidie van 50.000 euro aan de Dossinkazerne voor de ontwikkeling van een duurzaam online platform in het kader van het project *Connecting Law and Memory*, dat aandacht schenkt aan de mensenrechten. In de nota Mensenrechten van de Vlaamse Regering wordt onder meer expliciet verwezen naar het project 100 jaar Groote Oorlog om de band te leggen tussen vrede en mensenrechten.

Het departement verleende in 2016 een subsidie van 49.775 euro aan de gemeente Heuveland voor de herdenkingsactiviteiten '100ste herdenking van de Mijnslag in juni 2017'. In samenwerking met de Stad Meseu wordt een cultureel programma georganiseerd worden op 10 juni 2017, dit met een inbreng van de betrokken internationale partners Australië, Nieuw-Zeeland, Ierland, Noord-Ierland en het Verenigd Koninkrijk. Vlaanderen participeert met een concert van Ozark Henry en de begeleiding van de Koninklijke Harmonie Ypriana.

Een subsidie van 15.980 euro werd toegekend aan Westtoer apb voor het project '1917-2017', waarbij delegaties van nabestaanden van oorlogsslachtoffers uit Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Duitsland en Nederland uitgenodigd worden naar Vlaanderen om deel te nemen aan een battlefieldsprogramma in 2017. Het bezoek kadert in het overkoepelend project *1917 Totale oorlog en Vlaanderen*.

b. Intra-Belgische context

Sinds het akkoord over een intra-Belgisch afsprakenkader voor de samenwerking rond de herdenking van de 100ste verjaardag van de Eerste Wereldoorlog (2014-2018) is het overlegplatform de voorbije jaren op regelmatige tijdstippen bijeengekomen.

Op het overlegplatform van 9 november 2016 werd een stand van zaken gegeven omtrent de herdenking op federaal en Vlaams niveau. Langs Franstalige en Duitstalige zijde zijn er geen activiteiten meer gepland.

België participeert in het Canadese project *The World Remembers* van Robert Thomson. Het project bestaat uit de samenstelling van een gegevensbank met een lijst van alle slachtoffers van de Grote Oorlog en de mogelijkheid om hun namen te projecteren op herdenkingsmonumenten in elk van de deelnemende landen, telkens van oktober tot en met 11 november in de jaren 2014 tot en met 2018. Voor België worden de namen van de burger- en militaire slachtoffers bezorgd door het In Flanders Fields Museum. De Vlaamse Regering verleende hiervoor een bijdrage van 20.000 euro in naam van België.

c. Buitenlands Beleid

Op 11 december 2015 werd 100 jaar Talbot House gevierd. Het departement gaf een financiële ondersteuning voor de organisatie van een aantal evenementen in Poperinge, een tentoonstelling in Guildhall Library en een concert met het Symfonieorkest Vlaanderen in Londen op 4 november 2015 in het raam van *Flanders Remembers*.

Eind 2015 en in 2016 vonden de volgende vermeldenswaardige initiatieven en bezoeken plaats in Vlaanderen:

- ontvangst van de Australische minister voor Veteranenzaken Robert Stuart (12 november 2015);
- inhuldiging van het standbeeld ter herinnering van de kerstbestanden in Mesen (22 december 2015);
- ontvangst in Vladslo van een Sloveense delegatie onder leiding van Staatsecretaris voor Buitenlands Beleid Bencina Dragoljuba, naar aanleiding van de identificatie van de gesneuvelde Sloveense soldaat Rudolf Redek (19 januari 2016);
- ondertekening van een *memorandum of understanding* tussen het Departement Buitenlandse Zaken en de United States World War One Centennial Commission in de bibliotheek van de KU Leuven (26 april 2016);
- geleid bezoek voor binnen- en buitenlandse gasten, waaronder de president van de Catalaanse regering Carles Puigdemont, aan de Gentse Floraliën en in het bijzonder aan de herdenkingstuin 100 jaar Groote Oorlog (30 april 2016);
- ontvangst van Deputy First Minister Martin McGuinness van Noord-Ierland voor een bezoek aan de Ierse vredestoren in Mesen en een begraafplaats met Noord-Ierse gesneuvelden in Wijtschate (1 juni 2016);
- opening van de tentoonstelling *Roemenen en de Groote Oorlog* in Antwerpen (1 juni 2016);
- heropening in Vladslo van de gerenoveerde Duitse militaire begraafplaats in samenwerking met de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge (7 oktober 2016);
- plaatsing infoborden op de Duitse militaire begraafplaats van Langemark-Poelkapelle en inhuldiging van het vredesmonument (5 november 2016);
- deelname aan de herdenking van Wapenstilstand, waaronder de plechtigheden op Tyne Cot Cemetery, Saint-Charles de Potyze en Langemark-Poelkapelle (11 november 2016)

In 2017 zal Vlaanderen sterk in de kijker staan door de 100ste herdenking van de Mijnslag en de Derde slag bij Ieper, beter gekend als de Slag van Passendale. Talrijke (internationale) activiteiten, evenementen en herdenkingsplechtigheden zullen in de loop van 2017 georganiseerd worden in het raam van die historische gebeurtenissen. Het Projectsecretariaat 100 jaar Groote Oorlog van het Departement Buitenlandse Zaken neemt deel aan de voorbereidende werkzaamheden via diverse werkgroepen, waarbij ook internationale en lokale partners betrokken zijn.

Zo werd een actieplan opgezet voor de resterende jaren 2017 en 2018, waarbij onder meer gefocust wordt op publieksactiviteiten en evenementen, vredesconcerten en de herdenkingstuinen. Bijlage 2 is een kalender van de geplande activiteiten, waarbij naast de officiële plechtigheden aandacht wordt geschonken aan tentoonstellingen, infrastructurele projecten en cultuur-toeristische publieksevenementen.

Het departement ondersteunt actief de internationale samenwerking met de prioritaire partners, zoals het Verenigd Koninkrijk en de *devolved nations* Wales, Schotland en Noord-Ierland, evenals Frankrijk, Duitsland, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, Ierland en de Verenigde Staten..

Verenigd Koninkrijk

- op 20 januari 2016 stelde Flanders House zijn deuren open voor de voorstelling van het boek *Everything to Nothing, The poetry of the Great War, Revolution and the Transformation of Europe* van de Vlaming Geert Buelens;
- op 4 en 5 juni 2016 werd aan de Queen Mary University of London de academische conferentie *Beyond Flanders Fields: The Great War in Belgium and the Netherlands*, georganiseerd door onder meer academicus Christophe Declercq, verbonden aan de Universiteit Antwerpen en University College London;
- op 20 september 2016 stelde Flanders house zijn deuren open voor de voorstelling van de publicaties *Representation and Memory* en *Communicating in a Transnational War* in de reeks *Languages and the First World War*. Ook hier verleende onder meer Christophe Declercq zijn medewerking;
- op 18 oktober 2016 ging er op Flanders House de boekvoorstelling door van *Occupied City*, de vertaling van Paul Van Ostaijens werk *Bezette Stad*;
- op 9 november 2016 organiseerde de Algemeen Afgevaardigde van de Vlaamse Regering in London de 13de editie van zijn jaarlijks herdenkingsconcert. Viceminister-president en Vlaams minister van Energie, Financiën en Begroting Bart Tommelein woonde het concert bij.

Parallel wordt ook een samenwerking ontwikkeld met de *devolved nations* Wales, Schotland en Noord-Ierland, met het oog op de resterende jaren van de herdenking.

Het Departement Buitenlandse Zaken en de Algemeen Afgevaardigde van de Vlaamse Regering (AAVR) in Londen zullen in samenwerking met de Welshe Regering in 2017 een programma uitwerken rond de herdenking in Vlaanderen en Wales. Met Noord-Ierland (en Ierland) zijn gesprekken aan de gang rond de mogelijke aanleg van een herdenkingstuin op het Ierse eiland voor het einde van de herdenkingsperiode. Ten slotte zal in Schotland in 2018 een samenwerking met de Last Post Association worden opgezet in het raam van de Royal Edinburgh Tattoo.

Frankrijk

Op 28 september 2016 werd de Frans-Belgische ontwerpnomminatie voor de erkenning van WO I-monumenten en begraafplaatsen binnen hun landschappelijke context bij het secretariaat van de Werelderfgoedconventie ingediend. Inmiddels is de Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering (AAVR) in Parijs gestart met een informatieronde over de WO I-erfgoedkandidatuur bij de UNESCO-lidstaten.

Het jaarlijks herdenkingsconcert vond plaats op 24 november 2016 in de Cercle de l'Union Interalliée in Parijs.

Australië

In 2017 zullen Australië en Vlaanderen verschillende evenementen ter herdenking van de Mijnenslag en de slag van Passendale ondersteunen. Daarnaast kende minister-president Geert Bourgeois een subsidie van 200.000 euro toe aan het Australian War Memorial Museum voor de aanleg van een herdenkingstuin. De opening zal doorgaan in het voorjaar van 2017 in de hoofdstad Canberra.

Letland

Naar aanleiding van de herdenking van de gasaanval in Daugmale (Kekava-Letland) op de *Latvian Riflemen* door de Duitse troepen in september 1916, nam de Algemeen Afgevaardigde van de Vlaamse Regering in Polen en de Baltische Staten, samen met de voorzitter van het Vlaams Parlement Jan Peumans, deel aan de herdenkingsactiviteiten. De herdenking werd voorafgegaan door een conferentie waar tevens een delegatie uit Ieper, onder leiding van burgemeester Jan Durnez - Ieper heeft een band met Kekava door de gasaanval - en een delegatie uit Torhout aan deelnam.

Verenigde Staten

De Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering (AAVR) in de Verenigde Staten woonde op 5 april 2016 de persconferentie bij van de World War One Centennial Committee for New York City, de lokale arm van de United States World War One Centennial Commission, die zich tot doel stelt de herdenkingsactiviteiten te faciliteren en te coördineren. Inmiddels bouwt AAVR New York zijn Amerikaans netwerk verder uit door hen systematisch te betrekken bij zijn WO I-projecten, in het bijzonder naar 2017 toe, het jaar van de Amerikaanse intrede in WO I. Zo maakt de Algemeen Afgevaardigde in New York deel uit van het World War One Centennial Committee voor New York City.

De Algemene Afvaardiging was co-sponsor van de theaterproductie *Menschen in den Groote Oorlog* van Tinne Ruysschaert. Die productie werd voorgesteld in Washington op 7 april 2016. Op 19 april vond in Flanders House een voorstelling plaats door Jessa Wildemeersch, met fragmenten uit haar theatervoorstelling *Days without dates*. Het stuk gaat over oorlogservaringen van WO I tot vandaag en in het bijzonder over *post traumatic stress disorder*.

Op 25 mei 2016 vond de jaarlijkse *In Flanders Fields Memorial Day* ceremonie plaats aan het monument van de Doughboy in het DeWitt-Clinton Park in aanwezigheid van de Antwerpse schepen van Onderwijs, Claude Marinower.

Naar aanleiding van de Vlaamse steun aan de tentoonstelling *World War I and American Art* in de Pennsylvania Academy of Fine Arts, woonde de Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering de opening van de tentoonstelling bij op 3 november 2016.

Op 17 november organiseerde AAVR New York zijn eerste Flanders Remembers concert in de Morgan Library Museum. Het concert werd georganiseerd met het oog op het toenemend belang van de herdenking in de Verenigde Staten. Er wordt onderzocht of de vredeshymne *Distortion, a Hymn to Liberty*, een compositie van Dirk Brossé, Jef Neve en Frederik Sioen in 2017 kan worden opgevoerd in de Verenigde Staten.

Ten slotte ging van 7 tot 10 december 2016 het *New Literature from Europe Festival* door in New York, met deelname van Stefaan Hertmans, auteur van Oorlog en terpentijn. In de zomer kwam de Engelse vertaling uit onder de titel *War and Turpentine*.

Canada

Het Departement Buitenlandse Zaken neemt de Belgische bijdrage voor zijn rekening (20.000 euro) van het Canadees project *The World Remembers*. Het is de bedoeling dat in het raam van een internationaal project, al de namen van de WO I-slachtoffers – militairen en burgers wat België betreft – gedigitaliseerd worden, met de mogelijkheid om die namen, telkens van oktober tot en met 11 november en van 2014 tot en met 2018, wereldwijd te projecteren, rekening houdende met de verschillende tijdzones. Hiervoor wordt samengewerkt met het In Flanders Fields Museum in Ieper.

Duitsland

Gelet op het feit dat Duitsland een prioritaire WO I-partner is en in het raam van de 25ste verjaardag van de samenwerking tussen Vlaanderen en Nordrhein-Westfalen, organiseerde de Algemeen Afgevaardigde van de Vlaamse Regering in Berlijn op 30 juni 2016 het herdenkingsconcert *Distortion, a Hymn to Liberty* van Dirk Brossé, Jef Neve en Frederik Sioen in Düsseldorf. Het concert werd bijgewoond door Vlaams minister van Cultuur Sven Gatz.

Nederland

Op 2 maart 2016 vond in Huis Doorn een presentatie plaats van het boek en bijbehorende dvd *Hoop op toekomst; Belgische vluchtelingen in Nederland*. De dvd werd uitgebracht met steun van het Departement Buitenlandse Zaken. Het eerste exemplaar werd aangeboden aan de Algemeen Afgevaardigde van de Vlaamse Regering in Den Haag.

Op 16 september 2016 onthulden de burgemeester van Gouda en AAVR Den Haag een herdenkingsbord op de plaats waar tijdens de Eerste Wereldoorlog het vluchtoord 'een Belgisch dorp in het Nederlandse Gouda' gevestigd was. Met een feestelijk en informatief programma werd een stuk Goudse en wereldgeschiedenis, samen met afstammelingen van de vluchtelingen, herinnerd.

Ten slotte dient vermeld te worden dat het samenwerkingsverband 'Eerste Wereldoorlog Nu' op 31 augustus 2016 een netwerkdag organiseerde rond het Nederlands Onderwijs en de Eerste Wereldoorlog. Het Departement Onderwijs en Vorming van de Vlaamse overheid en de hogeschool VIVES Tielt leverden daaraan een actieve bijdrage.

Spanje

Op 28 juni 2016, ter gelegenheid van het Feest van de Vlaamse Gemeenschap, vond de opening plaats van een WO I-tentoonstelling in het ABC-museum in Madrid. Het museum, gespecialiseerd in de geschiedenis van de Spaanse media, bracht een tentoonstelling met illustraties en cartoons van de Spaanse media in de periode 1914-1918. De expo werd uitgebreid met foto's uit de archieven van de Erfgoedcel Brugge en het In Flanders Fields Museum in Ieper. De tentoonstelling vond plaats met de steun van de Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering in Madrid.

Multilateraal

Ook op multilateraal niveau besteedt het departement aandacht aan de herdenking, meer in het bijzonder wat de UNESCO betreft. Prioritair verleent het departement, evenals de Algemene Afvaardiging in Parijs, zijn medewerking aan het dossier met betrekking tot de erkenning van de Westelijke frontlijn als Werelderfgoed. Daarnaast hebben vierentwintig Vlaamse en federale erfgoedorganisaties de afgelopen jaren eraan gewerkt om de grootste gespecialiseerde collectie van kranten uit de Eerste Wereldoorlog online te brengen. Op 20 mei 2016 diende de Vlaamse Erfgoedbibliotheek een aanvraag in om die virtuele collectie van Belgische oorlogskranten én de papieren originelen op te nemen in het *Memory of the World Register* van de UNESCO. Ze willen daarmee het belang van de unieke collectie onderstrepen en haar internationaal nog beter op de kaart zetten. Het door het departement ondersteunde Vlaamse project *Nieuws van de Grootte Oorlog* kadert binnen dat initiatief (zie ook rubriek Cultuur, Jeugd, Sport en Media)

Op 31 maart 2016 werd een dossier ingediend bij UNESCO om de Last Post-plechtigheid, die sinds 1928 dagelijks onder de Ieperse Menenpoort wordt gehouden, op te nemen in het register van voorbeeldprojecten van de UNESCO-conventie voor het behoud van immaterieel cultureel erfgoed (zie ook rubriek Cultuur, Jeugd, Sport en Media).

In aanwezigheid van Vlaams minister van Toerisme Ben Weyts, ondertekenden Taleb Rifai, secretaris-generaal van UNWTO (United Nations World Tourism Organization) en secretaris-generaal Koen Verlaeckt op 8 december 2016 een samenwerkingsovereenkomst voor de ontwikkeling van een beleidskader en richtlijnen om ethisch verantwoord toerisme te ontwikkelen op historische oorlogssites.

De UNWTO wil met dat beleidskader een leidraad bieden aan overheden en private actoren om te komen tot vredesbevorderend toerisme. Vlaanderen heeft met de herdenking van de Eerste Wereldoorlog veel expertise opgebouwd op dat domein. Het initiatief voor het opstellen van een beleidskader en ethische richtlijnen kwam van Vlaanderen, dat dit project samen met de Ulster University in Noord-Ierland en het Baskische UNESCO-Centrum zal uitvoeren. Het algemene doel is, via toerisme, vredesopbouw en –handhaving te steunen en bij te dragen aan de duurzame ontwikkeling van de regio.

d. Cultuur, Jeugd, Sport en Media

Veel cultuurorganisaties organiseren acties rond de herdenking van Wereldoorlog I binnen hun reguliere werking waarvoor ze werkingssubsidies ontvangen van de Vlaamse Gemeenschap. Dat geldt met name voor de cultureel erfgoedorganisaties. Het departement vraagt de gegevens over de geplande activiteiten afzonderlijk op met de jaarverslagen van de organisaties.

Het In Flanders Fields Museum in Ieper en het IJzermemoriaal in Diksmuide worden verder ondersteund. De werking van de landelijk erkende musea wordt afgetoetst aan het Cultureel-erfgoeddecreet, waarbij nadrukkelijk aandacht wordt gevraagd voor een kwalitatief aanbod voor kinderen en jongeren. Daarnaast reikt de Vlaamse Gemeenschap kwaliteitslabels uit, onder andere aan het Memorial Museum Passchendaele 1917 in Zonnebeke en het Talbot House in Poperinge.

In het raam van de beleidsperiode 2012-2016, verlengd tot 2018, ondersteunt en begeleidt Heemkunde Vlaanderen de lokale heemkundige kringen voor het organiseren van vorming en het delen van kennis en vaardigheden met betrekking tot de herdenking.

Het archief voor Onderwijs is een project van het Vlaams instituut voor Archivering (VIAA). Het webplatform biedt leerkrachten op een eenvoudige manier toegang tot Vlaams audiovisueel archiefmateriaal. Na een testfase onder de naam *Testbeeld* werd het webplatform in januari 2016 gelanceerd als *Het archief voor Onderwijs*, toegankelijk voor het volledige leerplichtonderwijs. Bij de opstart van het project speelde audiovisueel materiaal over Wereldoorlog I een belangrijke rol en dat blijft uiteraard integraal deel uitmaken van de aangeboden inhoud.

Tussen 2012 en 2015 werd een driefasige projectsubsidie toegekend voor het project *Tekstaffiches: spiegel van het dagelijks leven tijdens de Eerste Wereldoorlog*, aangevraagd door het Stadsarchief Gent, maar waarvoor wordt samengewerkt met een aantal relevante partners uit het Vlaamse cultureel erfgoedveld. Het project is gericht op het in kaart brengen en - o.m. door middel van digitalisering - ontsluiten van de tekstaffiches waarmee de bezetter met de bevolking communiceerde. De gedigitaliseerde kranten worden ontsloten door de websites van de verschillende organisaties en via een overzichtspagina op de website van het kenniscentrum van het In Flanders Fields Museum.

Het Vlaams Instituut voor de Archivering en de ontsluiting van het Audiovisueel erfgoed (VIAA) levert naar aanleiding van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog een bijdrage aan de digitalisering van bronnen met betrekking tot die periode. Ongeveer alle originele audiovisuele bronnen uit die periode, die vrij beperkt zijn, werden al gedigitaliseerd. Daarom wordt vooral ingezet op documentaire bronnen.

In het project *Nieuws van de Grote Oorlog* werden tot nog toe niet minder dan 360.000 pagina's oorlogspers uit de Eerste Wereldoorlog gedigitaliseerd. Het betreft frontbladen (loopgravenpers) en andere relevante kranten en periodieke bladen, pamfletten en vlugschriften. VIAA realiseerde het project in samenwerking met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en een groot aantal cultureel-erfgoedactoren. Sinds midden 2015 is die schat aan informatie raadpleegbaar via *Het Archief.be*, een koepelwebsite van VIAA.

Vierentwintig Vlaamse en federale erfgoedorganisaties werkten de afgelopen jaren samen om de grootste gespecialiseerde collectie van kranten uit de Eerste Wereldoorlog te digitaliseren en online te brengen. Samen dienden ze een aanvraag in om die collectie van Belgische oorlogskranten op te nemen in het Memory of the World Register, de documentaire erfgoedlijst van UNESCO. Die aanvraag werd op 20 mei 2016 officieel ingediend bij UNESCO.

Op 31 maart 2016 werd een nieuw dossier ingediend voor opname van het dossier *Remembrance education on the heritage of World War I and safeguarding the Last Post Ceremony at the Menin Gate Memorial in Ypres, City of Peace* in het register van Beste Voorbeeldpraktijken van de UNESCO-Convention uit 2003 voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed. De opname in het register zal door UNESCO besproken worden in december 2017.

In opvolging van de rondetafel die op 21 mei 2015 werd georganiseerd, volgde op 26 april 2016 de studiedag *De Eerste Wereldoorlog in 2018 en daarna!?*. De studiedag bracht een stand van het onderzoek naar de Eerste Wereldoorlog in België, gericht op het overbruggen van de kloof tussen het academisch onderzoek en de erfgoedsector. De studiedag was een samenwerking van FARO, CEGESOMA, het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie en het Projectsecretariaat 100 jaar Groote Oorlog (2014-18).

Het Amsab-Instituut voor sociale geschiedenis ontving in 2016 een subsidie voor het project *Aan de slag over het kanaal*. Het project betreft een internationaal (virtueel) luik van een tentoonstelling over Belgische arbeiders in Engeland tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De beheerders van het IJzertorenmemoriaal dienden in 2016 een aanvraag in voor de volgende beleidsperiode 2017-2021. De nieuwe beheersovereenkomst werd goedgekeurd door de Vlaamse Regering op 23 december 2016. De beheersovereenkomst is eveneens van toepassing op het beheer van het monument en wordt in overleg met de minister bevoegd voor Onroerend Erfgoed opgesteld.

In september 2016 zond de VRT een nieuwe driedelige reeks uit van Arnout Hauben *Ten oorlog special: onder Vlaamse velden*, waarbij hij letterlijk in het verleden graaft van de Eerste Wereldoorlog. Daarnaast verzorgde de VRT de jaarlijkse rechtstreekse uitzending van de Last Post Ceremonie op Wapenstilstand (11 november 2016).

e. Leefmilieu, Natuur en Energie (LNE)

De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) heeft een aantal initiatieven genomen. Zo neemt VLM het aspect van de Eerste Wereldoorlog mee in de lopende projecten in de Westhoek. Die situeren zich op het niveau van het restaureren en consolideren van oorlogsrelicten en de recreatieve ontsluiting ervan. In het nabije verleden is er gewerkt rond de oorlogsrestanten langs de Frontzate, de integratie van WO I-gerelateerde landschapskunstprojecten en de inrichting van de voormalige Belgische militaire begraafplaats in Reninge.

In het kader van het natuurinrichtingsproject Biscopveld werden in de Aanwijssputten (Beernem) vier kleinere, Duitse munitiedepots vrijgemaakt van bladval (2013). Eind november 2014 werd aan één van de munitiedepots een houtsculptuur gemaakt van het silhouet van een Duitse soldaat. In de loop van de tweede helft van augustus 2016 zijn in Lo-Reninge de werken gestart voor het restaureren en ontsluiten van een Belgische militaire veldkeuken, dit in het kader van de ruilverkaveling Sint-Rijkers. Een concrete stand van zaken is terug te vinden in fiche LNE 05 (bijlage 1).

Ook de natuur draagt de sporen van de Grote Oorlog. Een herinneringsproject opgezet door het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) loopt onder de noemer *Taking care of Flanders Fields*. Het legt de perfecte link tussen het herinneren van WO I en de *core business* van het agentschap, nl. het permanent zorg dragen voor de Vlaamse natuur.

Het project steunt op vier pijlers: een duidelijke, eenduidige signatuur die elk initiatief van ANB in het kader van 100 jaar Eerste Wereldoorlog mee begeleidt; verder zijn er de klaproos en het ontwikkelen van een reeks initiatieven rond het symbool, evenals de groene oorlogsrouten of het organiseren van een reeks activiteiten in en om ANB-domeinen met een WO I-verleden en/of – verhaal; ten slotte wordt gefocust op kansen en potentiële samenwerking met diverse partners tijdens de periode 2014-2018.

Dat gebeurde met een project waarin de klaproos centraal staat. Het bloeien van klaproosvelden moet mensen doen stilstaan bij wat honderd jaar geleden is gebeurd, maar belicht ook de kracht van de natuur die vanuit de vernieling nieuw leven heeft doen ontstaan.

Onder impuls van het Agentschap voor Natuur en Bos werden in 2016 zowat 70 hectare klaproosvelden ingezaaid, verspreid over de vijf provincies. 50 hectare werden ingezaaid op terreinen van het agentschap en 20 hectare op terreinen van partners, op uitnodiging van het agentschap. Aan de akkers wordt het verhaal via infoborden gekaderd. Om de beleving van de klaproosvelden te versterken op plaatsen waar dat relevant is (meerdere velden geclusterd in een regio), zijn vijf klaproosfietsroutes uitgetekend die werden aangeboden tijdens de bloei.

In meer dan honderd ANB-domeinen zijn er grotere tot heel kleine verhalen gedetecteerd over WO I. Op basis daarvan zijn zeven domeinen geselecteerd als kerndomein: domeinen met grote verhalen met vaak nog heel aanwezige relicten. Gedurende vier jaar worden vanuit die verhalen belevingsprojecten opgezet. Het agentschap zal actief als organisator optreden in de zeven kerndomeinen, waarbij een samenwerking met lokale spelers wordt nagestreefd.

In 2016 is vooral gewerkt aan de voorbereiding van grotere projecten die in 2017 en 2018 worden verwacht. Zo staat de aanleg van een vredesbos aansluitend aan het Polygoonbos (Zonnebeke) geprogrammeerd voor 2017. In samenwerking met de ambassades van de ANZAC-landen zullen nazaten van gesneuvelden die begraven liggen in en om Polygoonbos worden opgespoord om ze actief te betrekken bij het planten van het vredesbos. Voorafgaand aan het planten zelf zal het vredesbos worden ingezaaid met klaprozen. Voor 2018 worden samen met partners acties voorbereid in de Mechelse Heide en het Koppenbergbos.

Ten slotte onderzoekt Natuur en Bos verder de mogelijkheid om op 11 november 2018 een brede beplantingsactie op te zetten, met name het aanplanten van vredesbomen. Dat sluit aan bij een eeuwenoude traditie om belangrijke momenten te vereeuwigen door het aanplanten van bomen. De ambitie is om dat idee in de Vlaamse steden en gemeenten (en internationaal) te promoten en om op hetzelfde moment, in het teken van verbondenheid, over te gaan tot het aanplanten van herdenkingsbomen.

f. Landbouw en Visserij

Het beleidsdomein Landbouw en Visserij werkt tijdens de herdenking van 100 jaar Grote Oorlog samen met het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis (ICAG) van de KU Leuven en de zusterorganisatie Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG).

Daarnaast werd een samenwerkingsverband opgericht onder de naam *Boter bij de vis*.

Boter bij de vis bundelt de krachten met verschillende partners uit de erfgoedsector, de land- en tuinbouw en visserijsector en focust binnen het grotere kader van de herdenking op het thema landbouw en voeding. De rondreizende expo *Boter bij de vis* werd in april 2015 officieel geopend in het Hopmuseum in Poperinge en in de Huysmanhoeve in Eeklo. De bezoekers maken vanuit een nieuw perspectief kennis met het leven van alledag tijdens WO I. De problematische voedselsituatie en de creativiteit van de Belgische bevolking staan daarbij centraal. De partners die de expo ontvangen, bouwen naast de rondreizende expo - die in hoofdzaak een algemeen verhaal brengt - ook nog een meer lokaal, regionaal of thematisch luik uit. Speciale aandacht gaat uit naar kinderen van 10 tot 14 jaar. Tijdens het bezoek aan de expo ontdekken zij met het educatief pakket geleidelijk aan hun levensverhaal tijdens WO I en schrijven dat verder uit in hun eigen 'dagboek'. Dat dagboek - dat ze mee naar huis nemen - is meteen ook een herinnering aan de expo. De expo trekt in 2016 en de komende jaren verder door de Vlaamse provincies. Ook de minder 'traditionele' herdenkingsregio's komen daarbij aan bod. Het volledige programma is terug te vinden op boterbijdeviswo1.be.

Op 10 oktober 2014 werd op de jaarlijkse inspiratiedag van het departement en ICAG/CAG, de thematische website boterbijdeviswo1.be gelanceerd. Die site vormt voor de duur van het herdenkingsperiode het ankerpunt voor acties rond het thema WO I, landbouw en voeding. Op de website worden regelmatig verhalen gepubliceerd over de precare voedselsituatie van de bevolking en de situatie van landbouwers tijdens de 'Grote Oorlog'. Die zijn onder meer gebaseerd op het wetenschappelijk onderzoek dat het ICAG/CAG in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij heeft uitgevoerd en dat als basis dient voor het hele herdenkingsproject. De site bevat bovendien ook heel wat bronnenmateriaal, oorlogskookboekjes, affiches en andere beelden.

Op 27 november 2015 vond een inspiratiedag plaats met als thema 'WOI in de kijker. Verras je publiek'. Organisaties nemen met talrijke initiatieven deel aan de herdenking van 100 jaar Grote Oorlog (2014-18). De militaire en politieke aspecten van de Eerste Wereldoorlog komen daarbij aan bod. Ook zijn er steeds meer activiteiten die het dagelijkse leven tijdens de bezetting, de voedselsituatie en de ontwikkeling van de landbouw en visserij in woord en beeld brengen. Het thema biedt een waaier aan leuke mogelijkheden en spreekt zowel jong als oud aan. Het is echter niet evident om altijd het juiste publiek te bereiken.

De inspiratiedag over landbouw, voeding en Eerste Wereldoorlog stond deze keer in het teken van ontsluiting en beleving. Tijdens deze dag reikten experts tips en hulpmiddelen aan om van een WO I-activiteit een succes te maken. De eerste spreker was Lea Winkeler, projectleider 100 jaar Grote Oorlog van Toerisme Vlaanderen. Met haar presentatie *Op zoek naar publiek. Mijn WO I-activiteit en de strijd om de bezoeker* ging zij dieper in op wat een activiteit uniek maakt en hoe in te spelen op het publiek. Vervolgens stelden organisaties hun prikkelende activiteiten voor boordevol met tips.

De gesmaakte workshops en de handleiding *WOI op 't erf. Hoe ga ik aan de slag om mijn boerderijgeschiedenis te reconstrueren?* gericht op West-Vlaanderen werd in 2016 vertaald naar Oost-Vlaanderen. Het werd afgetoetst met de landbouwers verbonden aan het Pierlepeinnetwerk in Oost-Vlaanderen.

In 2016 werd gekozen om geen aparte studiedag te organiseren maar het agrarisch erfgoed letterlijk in de kijker te zetten tijdens Open Monumentendag, met gidsbeurten, de expo *Bier, hop en de Eerste Wereldoorlog* en de workshop *Boter bereiden voor gezinnen*.

Het Departement Landbouw en Visserij en ICAG/CAG verleenden ook hun financiële en inhoudelijke medewerking aan de Floraliën 2016, het internationale bloemen- en plantenfestival in de Gentse binnenstad. Ter gelegenheid van de herdenking van 100 jaar Groote Oorlog werd in het ICC in Gent een herdenkingshal ingericht, met naast uiteraard bloemen en planten, ook ruimte voor het oorlogsverleden.

g. Mobiliteit en Openbare Werken

Het beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken (MOW) werkt verder aan de genomen engagements. Die spitsen zich vooral toe op:

- het realiseren van een goede en veilige ontsluiting en bereikbaarheid van de WO I-sites in de Westhoek en de realisatie van een optimale verbinding tussen en binnen de West-Vlaamse regio's;
- het goed beheren en onderhouden van WO I-gerelateerde sites, monumenten en gedenktekens onder beheer van de entiteiten binnen MOW.

Het beschermd oorlogsmonument herdenkingskapel Calvarieberg in Diksmuide (Kaaskerke) wordt door W&Z hersteld.

Op basis van het gebruik en de reacties van de reizigers en betrokken partners evalueerde De Lijn deze busverbinding – zeker gezien het relatief beperkte aanbod – positief. Onder andere vanuit Veurne werd zelfs uitbreiding van het project gevraagd. De middelen voor dit project werden in 2014 echter eenmalig voorzien. Omdat bij De Lijn geen extra middelen voorzien waren om het project verder te zetten in 2015 en 2016, werd het bijkomend vervoeraanbod stopgezet.

h. Onderwijs en vorming

De verschillende partners waarmee het Departement Onderwijs en Vorming samenwerkt (Vlaams Instituut voor Archivering, Bijzonder Comité Herinneringseducatie, Oorlog en Vrede in de Westhoek) werken doorlopend verder aan de doelstellingen van het actieplan

Via de websites *herinneringseducatie.be*, *cultuurkuur.be*, *ingebeeld.be* en de website en databank van *KlasCement* wordt actief ingezet op de bundeling van en communicatie over de verschillende initiatieven en projecten met betrekking tot de herdenking van WO I met een educatief karakter.

Samen met het Vlaams Archiveringsinstituut (VIAA) werd *Testbeeld* gerealiseerd, een online platform waarop leerkrachten kwaliteitsvol digitaal filmmateriaal kunnen streamen. Het materiaal - in totaal meer dan 6.000 audio- en videofragmenten - werd bijeengebracht rond diverse leergebieden uit het lager en secundair onderwijs. Daarbij was er ook veel aandacht voor materiaal over WO I. Zo werden er 120 beeldfragmenten bijeengebracht en ontsloten in een thematische collectie. Het Departement Onderwijs en Vorming cofinanciert de educatieve werking van VIAA en testbeeld.
<http://testbeeld.viaa.be>

i. Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed

De afgelopen jaren heeft het beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Wonen en Onroerend Erfgoed, en specifiek het beleidsveld Onroerend Erfgoed, een geïntegreerde strategie voor het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog uitgebouwd.

In 2016 werd, in samenwerking met Frankrijk en Wallonië, verder gewerkt aan het definitieve dossier voor het voordragen van het erfgoed van de Eerste Wereldoorlog als werelderfgoed.

In het kader van de opmaak van een internationaal beheersplan heeft Vlaanderen alle grote beheerders van de militaire begraafplaatsen samengebracht op een seminarie in Ieper op 2-4 december 2015. Samen met de Waalse en Franse partners kon Onroerend Erfgoed tijdens werksessies informatie uitwisselen over het beheer van de sites. Thema's zoals onderzoek, bescherming, behoud, ontwikkeling, monitoring en communicatie kwamen hierbij aan bod. Het seminarie leverde op korte tijd een grote hoeveelheid relevante informatie op voor het WO I-werelderfgoeddossier.

Wat Vlaanderen betreft bakenen de partners, in uitvoering van het convenant, samen de kern- en bufferzones voor de geselecteerde sites af. Die bufferzones hebben als hoofddoel ervoor te zorgen dat belangrijke ontwikkelingen rond een site kunnen opgevolgd worden. De afbakening van die bufferzones werd eerst besproken in werkateliers per betrokken gemeente en vervolgens gevalideerd door alle partijen op 14 april 2016.

Op 28 september 2016 werd een pre-dossier ingediend; het definitieve dossier volgt dan in januari 2017, met het oog op een beslissing door het Werelderfgoedcomité in de zomer van 2018.

Vermeldenswaardig ten slotte zijn de volgende publicaties:

In 2016 verschenen de Engelstalige publicaties *Bellewaarde Ridge (Belgium): Survey of a World War I Landscape* in STICHELBAUT B. & COWLEY D. 2016 (red.): *Conflict landscapes and archaeology from above*, Farnham, Burlington (Ashgate Publishing) en *The heritage of 'Flanders Fields': research, protection, management and commemoration of World War I landscapes in Flanders (Belgium)* in REEVES K, BIRD G, JAMES L 2016 (ed): *Battlefield events: landscape, commemoration and heritage*, Routledge, Londen.

Een bijdrage van Onroerend Erfgoed aan een publicatie van het In Flanders Fields Museum, Ieper, over archeologie en WO I is in voorbereiding.

Daarnaast worden er themateksten in verband met de Eerste Wereldoorlog (bijvoorbeeld bunkers, noodwoningen) gepubliceerd op inventaris.onroenderfgoed.be

j. Toerisme

Vanuit toeristisch oogpunt heeft Vlaanderen de ambitie om dé regio in Europa te worden waar bezoekers het verhaal van de Eerste Wereldoorlog kunnen beleven als een fascinerende geschiedenis met een universeel menselijke boodschap van vrede. De herdenkingsperiode 2014-2018 vormt een sterke hefboom om die ambitie waar te maken.

Impulsen

Na een studie van de actuele situatie in 2008, werden in 2010 impulsen gegeven ter verbetering en uitbreiding van het vaste aanbod aan WO I-bezienswaardigheden en onthaalinfrastructuur. Dat gebeurde via het Impulsprogramma 100 jaar Grote Oorlog (2010, 15 miljoen euro verdeeld over 44 projecten). De vijf strategische projecten waren eind 2014 afgewerkt (Ieper, Zonnebeke, Poperinge, Diksmuide en Nieuwpoort). Van de overige 39 projecten zijn er 31 afgewerkt, de overige zijn in realisatiefase. Eén project werd stopgezet.

Een tweede oproep binnen het impulsprogramma (2012, 6,7 miljoen euro voor 14 projecten) was erop gericht om tijdens de herdenkingsjaren 2014 en 2015 een aantal hoogstaande publieksevenementen met internationale uitstraling te programmeren. In dat verband is de viering rond 100 jaar Talbot House (Poperinge) eind 2015 vermeldenswaardig.

Om een gelijkaardige affiche samen te stellen voor de jaren 2016 tot en met 2018 werd een derde oproep gelanceerd (2014, 4,2 miljoen euro). Twaalf evenementen kregen financiële steun toegezegd. Ze zijn momenteel in voorbereiding. De tentoonstelling *Oorlog in Korte Broek* in Gent vanaf oktober 2016 is het eerste van die projecten dat geopend werd voor het publiek.

Productontwikkeling

Sinds 2012 zijn tal van inspanningen geleverd op het vlak van productontwikkeling en onthaal in samenwerking met de talrijke lokale actoren, onder meer uitwerken van commerciële reispakketten, tours en excursies, organiseren van de basisinformatie en van het onthaal, gidsen, informeren van Vlaamse congresbedrijven. Gezien het belang van de Westhoek werken Toerisme Vlaanderen en het West-Vlaams Programmasecretariaat op dat vlak nauw samen. Toerisme Vlaanderen verleende ook financiële steun aan het project *Visitor Management* van Westtoer, dat onder meer een aantal lacunes opvangt in de informatieverstrekking en doorverwijzing in het oorlogslandschap.

Speciale aandacht gaat naar de toegankelijkheid voor personen met een handicap, een project dat de volledige vakantieketen zo toegankelijk mogelijk wil maken en dat liep tot einde 2014. Het leverde Vlaanderen in 2013 de *Amadeus & WTM (World Travel Market) Award for Accessible Tourism* op, een wereldwijde erkenning voor dat volgehouden beleid. Ook nu gaat de informatieverstrekking over de toegankelijkheid van Flanders Fields onverminderd verder.

Op het vlak van internationaal onthaal voorzag Toerisme Vlaanderen een thematische inkleding van de niet-Schengen aankomststruimte op Brussels Airport en van de NMBS-stations Ieper, Diksmuide en Poperinge. Een mini-gids (4 talen, 50.000 exemplaren) maakt de internationale bezoeker wegwijs in het herdenkingsprogramma van Vlaanderen en beleefde al drie edities (2014, 2015 en 2016).

Promotie

Het toeristisch marketingplan voorziet internationale promotie door Toerisme Vlaanderen in Groot-Brittannië, Nederland, Ierland, Canada, de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland, Australië, Frankrijk, Duitsland en in mindere mate China en India.

Na een bescheiden start in 2012, werd vanaf het voorjaar 2013 volop ingezet op de promotie naar de professionele reissector. Meerdere groepen buitenlandse touroperators kwamen op verkennend plaatsbezoek, dankzij de bemiddeling van Toerisme Vlaanderen. Die communicatie naar de professionele reissector loopt nog steeds, en focust nu reeds op de jaren 2017 (Passendale) en 2018 (Bevrijding en Wapenstilstand).

In de herfst van 2013 is de communicatie naar de internationale media van start gegaan en worden buitenlandse cultuur-toeristische journalisten aangespoord om over 100 Jaar Grote Oorlog te berichten. Ook die werking loopt nog verder. Het brede publiek in de beoogde landen wordt benaderd met een internationale communicatie-campagne. Onder meer de zeer succesvolle pagina www.facebook.com/flandersfields1418 - met ondertussen 90.000 fans - maakt er deel van uit. Meer evenementiële communicatie-acties worden opgezet rond betekenisvolle momenten in de herdenking. Dat gebeurde onder meer naar aanleiding van historische mijlpalen zoals het uitbreken van de oorlog, de kerstbestanden, de eerste gasaanval, de 30.000ste Last Post, 100 jaar Talbot House en 100 jaar Wipers Times. Ook thema's die door tentoonstellingen of evenementen worden aangeraakt, krijgen ondersteuning via communicatie-acties.

Resultaten

Uit het continu onderzoek van Westtoer, gesubsidieerd door Toerisme Vlaanderen, blijkt dat het aantal bezoekers aan de belangrijkste WO I-sites in de Westhoek gestegen is van 357.000 (2012) naar 415.000 (2013) tot een recordhoogte van 789.500 (2014). Voor 2015 werd een terugval verwacht, maar met 500.500 WO I-bezoekers bereikten we dat jaar nog 20% meer bezoekers dan in 2013.

2016 werd steeds voorspeld als een 'pauze' in de herdenking in Vlaanderen, omdat Frankrijk in dit jaar Verdun en de Somme herdenkt. De cijfers van 2016 zullen echter ook de weerslag tonen van de terreuraanslagen in Frankrijk en België. Die aanslagen hebben geleid tot het verlies van vertrouwen in de veiligheid van onze bestemming. Zowel de publieke opinie als het officiële reisadvies in sommige herkomstlanden bleef lange tijd negatief ten opzichte van reizen naar Vlaanderen/België/Europa. De buitenlandse aankomsten in het Vlaamse Gewest (voorlopige cijfers) vertonen een daling van -8 tot -9% gedurende de eerste zes maanden van 2016.

Minister-president van de Vlaamse Regering

Vlaams minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed

Geert BOURGEOIS